

"L'ARBRE, METÀFORA DE LA VIDA."

Josep Cunill

La reflexió sobre la vida i el seu origen ens porta a un món d'especulacions més o menys fantàstiques, que tenen l'ambició d'explicar el per què i el com d'un procés difícilment objectivable per l'home. L'estranya dualitat objecte-subjecte que la condició humana adquireix mitjançant el pensament, només permet descriure el principi de la vida, a partir de les manifestacions que en surten "a posteriori". L'explicació que en pot donar l'home sempre és simbòlica i de "segona mà". Com a molt podem passar del que viu, al que va viure, i del que va viure a allò que no va existir, però l'instant màgic del "principi", el pas de l'inorgànic a l'orgànic, és en el fons un instant metafísic, ontogènic. Que en el cas de la vida de l'home té unes posteriors conseqüències problemàtiques: el pensament i el llenguatge.

En la majoria dels éssers vivents la vida és un estat, és un procés en desenvolupament, és un existir. En l'home la vida es converteix en una categoria del pensament, en un element de reflexió. Quina experiència tan paradoxal, la vida pensant-se a si mateixa i utilitzant per això una curiosa astúcia, l'activitat intel·lectual. Al cap i a la fi, una característica de la mateixa vida en l'home.

Per l'home, viure és "ésser"; sense la vida desapareix la seva condició ontològica, però també sabem que ésser és una categoria del llenguatge, de la mateixa manera que les disciplines del nostre coneixement (física, biologia, química, filosofia, psicologia...) es fonamenten en la discriminació de categories mentals o categories lingüístiques, com vulgueu. La ciència positivista és presonera del caràcter simbòlic i metafòric que acompanya el llenguatge i del caràcter subjectiu de l'experiment científic, de la mateixa manera que ho eren altres formes explicatives del món antic, conegudes per mites.

El Pi de les Tres Branques és l'«axis-mundi» de la Pàtria catalana. ARXIU ÀMBIT-LUIGI

El problema no és el "mite" o el "logos" com s'ha plantejat moltes vegades, sinó el contrast entre diferents classes de mites. Que inclourien també el que ja podem anomenar "mite científic", que a partir d'Einstein, Popper, Heisenberg i d'altres s'ha convertit en una mitologia "oberta" en contraposició a les mitologies "tancades".

El mite aconsegueix una relació de continuïtat entre el cos i l'esperit, entre el llenguatge i el món, entre el món superficial i el món profund, que fa bona la sentència: *"La natura en el seu conjunt és una metàfora de la raó humana"*.

Aprofitant el caràcter metafísic del mite, en el sentit d'anar més enllà del llenguatge racional, intentarem examinar un dels símbols de la vida presents en tots els "païssatges mítics": l'arbre.

L'arbre s'ha convertit en una veritable metàfora universal quan hom ha pretès explicar un misteri, que per definició ha-

via de romandre amagat a l'home, el de l'origen, la "physis" i el desenvolupament de la seva condició de "vivent".

Molts filòsofs van diferenciar en la vida dos aspectes: la vida entesa com a principi vital o vitalitat, i la vida com la forma en què és viscuda per l'home. La primera seria el que anomenem vida orgànica i per ells era inseparable de l'ànima, considerada el principi del moviment que caracteritza als éssers vivents. La segona seria la vida "pràctica" i s'identificaria molt aviat amb la "moral" o manera de viure d'acord amb els costums i normes de la societat.

Aquesta doble dimensió de la vida ja havia estat constatada i representada en els mites mitjançant la imatge de l'arbre. La vida es manifestava com una oscil·lació, com un àmbit entre un cos i una ànima, un espai on es fan compatibles aquests dos extrems. L'arbre simbolitzava perfectament la totalitat de la vida, era el lloc adequat on unir la matèria inorgànica i l'element espiritual. L'arbre, com la vida, s'estén entre les arrels i les branques, entre els elements primordials i les necessitats espirituals. *"L'arbre xucla l'alè vital de la substància tectònica i rep alhora l'influx dels cossos celestials, els quatre elements l'alimenten, el sol i la lluna l'influeixen"* (1). L'arbre és la trobada simbòlica de dos mons.

Pot dir-se que per moltes tradicions mítiques la vida és aquella forma de ser tan peculiar que es troba entre el cel i la terra; té les arrels clavades en la matèria, però transcendeix el context d'allò que és purament contingent. Seria, segons l'explicació aristotèlica, una relació hilemòrfica, la relació d'un cos més psíquic del que creiem i d'una ànima més material que un pur esperit.

La mateixa estructura trinitària de l'arbre (arrels-tronc-branques) permet establir uns clars paral·lelismes amb la triple

La llegenda de Branstock: palau de Vólung. Exemple d'arbre-columna que sosté un palau de llegenda. ARXIU

divisió de l'home en cos-ànima-esperit, i fins i tot amb d'altres estructures semblants de l'antiguitat, com les divisions de l'ànima fetes per Plató o Aristòtil.

Per tenir una idea més clara de la utilització de l'arbre com a metàfora de la vida és interessant fixar-se en la classificació que M. Eliade(2) fa dels cultes de la vegetació:

- c) L'arbre imatge dels cosmos. (Índia, Mesopotàmia, Escandinàvia)
- d) L'arbre teofania còsmica. (Mesopotàmia, Índia, Mar Egeu)
- e) L'arbre centre del món i suport de l'univers. (Escandinàvia)
- f) L'arbre com a vincle místic, (arbres antropògens, receptacle d'ànimes, matrimoni d'arbres)
- g) L'arbre símbol de la resurrecció de la vegetació, de la primavera i de la regeneració de l'any.

Com veiem doncs, l'arbre i la vegetació són imatges usals en molts pobles per explicar la vida i la realitat; són veritables epifanies de la vida còsmica.

Si en moltes ocasions també s'ha considerat l'aigua com l'origen de la vida, l'arbre seria el símbol que reflecteix més bé aquesta realitat. És en l'arbre on flueix la saba, l'aigua de la vida, des de les arrels en la terra fins al mateix cel. El seu creixement depen dels quatre elements primordials (aigua, aire, terra, foc), té la capacitat d'autoperpetuar-se i produir la llavor de vides posteriors.

L'"arbre de la vida", com l'"arbre còsmic", és l'eix central (axis mundi) i l'esfera que gira al seu voltant. En molts mites és la font de la que sorgeixen i s'alimenten totes les coses.

Acostuma a trobar-se en un paradís original perdut.

En la mitologia germànica prop del Valhalla hi trobem la freixera Yggdràsil, que uneix l'edifici de totes les coses; una de les seves arrels es troba al costat de la font d'Urd (on es reuneixen les parques) i l'altra és rosegada per la serp Nidhogg. Odin va estar penjat de l'Yggdràsil nou dies per rebre la saviesa de les Nornes (parques). Un altre arbre important del Valhalla, és l'anomenat Laerad, de les seves branques menja la cabra Heidrun que dona llet, mel i aigua a tots els éssers vients. També hi trobem un arbre espectacular, servint d'eix i biga central, al castell de Branstock propietat del rei de Suècia, Vólung. Al voltant d'aquest arbre hi va néixer la llegenda d'un enigmàtic vell i la seva espasa màgica clavada a l'arbre. El vell bruixot no era altre que Odin disfressat, i l'afortunat heroi el popular Sigmund, que amb l'espasa havia de convertir-se en invencible. Aquesta llegenda segueix una estructura molt semblant a d'altres tradicions populars; un déu donant una arma a un heroi, clavada en una roca o un arbre però sempre

- a) L'arbre com a símbol de la vida, de la fecunditat, de la realitat absoluta, relacionat amb la gran deessa, amb el simbolisme aquàtic; l'arbre font d'immortalitat.
- b) El conjunt pedra-arbre-altar, veritable microcosmos en les capes més antigues de la vida religiosa. (Australia, Xina, Índia, Fenícia, Mar Egeu).

simbolitzant la terra o la natura. Aquest mateix tema és present en el mite artúric, on el vell no és altre que el mag Merlin i l'espasa Excalibur(3).

En L'Avesta, llegenda persa, es parla d'un gran mar, el VouruKasha on s'hi troba el Gaokerena (arbre de la vida), que produeix l'Haoma (aliment d'immortalitat) i les llavors de totes les coses.

El Midrash Kohen, llegenda dels hebreus, ens explica que el Paradís és un gran edifici amb cinc sales on viuen els justos. En la tercera hi creix l'arbre de la vida, una espècie d'escala per on pugen i baixen les ànimes dels benaurats.

En la cultura occidental és conegut el passatge del Gènesi que descriu el jardí de l'Edèn. En ell estan situats dos arbres primordials, l' "arbre de la vida" i l' "arbre de la ciència del bé i del mal". Segons el text eslau del *Llibre dels secrets d'Enoc*, de les arrels de l'arbre de la vida brollen quatre rius que porten mel, llet, oli i vi. La imatge dels quatre braços la trobem repetida en la creu o arbre de la crucifixió.

Dins la simbologia religiosa cal esmentar també la llegenda medieval de la Veracreu, per poder entendre la relació entre l'arbre de la vida i la creu cristiana. Una de les versions de la llegenda ens explica com un àngel va donar a Set, fill d'Adam, tres llavors de l'arbre de la vida, amb l'encàrrec de posar-les sota la llengua del seu pare ja mort. L'arbre que va créixer a la tomba d'Adam protagonitzarà diferents episodis en el desenvolupament del cristianisme primitiu. Una branca es va convertir en el bastó, amb el que Moisès obrirà les aigües del mar Roig i farà brollar posteriorment una font al bell mig del desert. El tronc de l'arbre es convertirà en la vida central del temple de Salomó; una biga que canviarà de longitud i tamany arbitràriament, per aquesta raó va ser llançada a un riu del que en va sortir per convertint-se en pont. La reina de Saba va reconèixer l'origen del pont i es negà a creuar-lo, per respecte. El pont convertit de nou en biga serà enterrat i es transformarà en la font miraculosa de Betsaida; les aigües medicinals de la qual varen curar milers de malalts assedegats. Quan sortirà de nou a l'exterior serà recollida per fer-ne la creu de la Crucifixió.

El cercle es tancarà quan la creu serà clavada al Gòlgota, o lloc de les calaveres, precisament on es creia que estava enterrada la calavera d'Adam, origen del nou arbre de la vida. El Gòlgota pel cris-

«Hombres-musgo» de Béjar. Reminiscències castellanes d'antics cultes naturalistes, presents a la processó del Corpus bejarià.

J.CUNILL

Els Plens, antics esperits de la natura cristianitzats en les celebracions del Corpus berguedà.

LUIGI

tianisme és el punt d'unió dels dos Adams: l'un l'home primordial, l'altre l'home Déu-redemptor.

Moltes altres llegendes cristianes medievals ens parlen de l'arbre de la vida, com l'explicació que Zòsim fa del paradís (aprox. 250 d. C.) o la visió d'Alberico en el s. XII. També és una constant en les abundants narracions de viatges als escenaris fantàstics: en la poesia de Sant Ciprià, en el Centón de Falcónia Proba (poeta cristià menor), en el *De mundi initio* escrit per Avito, en *Moisès bar Cephas* i

la descripció del paradís espiritual; en el *De imagine Mundi* de Sant Isidoro de Sevilla, en les descripcions poètiques de Teodulf d'Orleans, a Sant Tomàs i Sant Bonaventura.

Bruneto Latini en el seu *Tresor* situa l'arbre de la vida a l'Índia, Frederico Frezzi en el seu *Quadrigerio*, imitació de *La Divina Comèdia*, ens descriu un paradís terrenal amb l'arbre de la vida. En el *Pelerinage de l'Ame* de Guileville ens parla de dos arbres, d'un arbre sec i de l'arbre de la vida. John Lydgate representa teatralment un paradís terrenal amb l'arbre de la vida, per celebrar l'entrada triomfal a Londres d'Enric VI, el 1432.

En la visió joiosa d'Alfons de la Torre i en el *Roman de la Rose* apareixen també arbres de la vida (4).

L'arbre com a símbol de la regeneració de la natura, en el fons de la vida, es objecte de rituals en totes les cultures del món. A Catalunya la seva presència, tot i ser més modesta, no s'ha interromput mai, la prova en són diferents manifestacions i tradicions que es conserven en l'actualitat a casa nostra.

L'Alzina de Palau de Plegamans, l'Alzina Grossa de l'ermita de Bellmunt, a Sant Pere de Torelló. El Pi de les Tres Branques a Berga (Castellar del Riu), elevat a símbol nacional per la ploma de mossèn Cinto Verdaguer, el Pi de Formenrot, a Mallorca, cantat per mossèn Costa i Llobera.

Una altra mostra dels cultes a la vegetació en les nostres terres, és la festa del pi de Centelles que se celebra cada any el 30 de desembre, on es barregen antics cultes naturalistes amb tradicions cristianes posteriors. També se celebra la festa del pi al poble del Figaró i en d'altres indrets de la zona del Montseny.

Dins el solstici d'hivern, i amb clares referències a la simbologia de la resurrecció, podem dir que es tracta fins i tot d'un homenatge a l'arbre i la seva vida latent, la tradició del "caga tió". Aquest costum, darrera d'una aparença infantil amaga un clar ritual de la fertilitat. Aquell tió que en el transcurs de l'hivern ha quedat aparentment mort, manté en el seu interior l'embrió de la vida que serà novament renovada mitjançant unes paraules i fórmules màgiques. En la seva versió actual han estat substituïdes per innocents cançonetes infantils. Aquelles antigues paraules màgiques tenien la força de fer sortir la vida de les profunditats de la mort aparent. El verb, la paraula, es ma-

nifesten com un mitjà utilitzat insistentment pels grans demiürs en els actes de creació, en les seves cosmogènesis. Bé es podrien recitar a la vora del tió aquestes paraules:

"Jo soc la saviesa. Meva és la força de la paraula que va fer néixer totes les coses. Jo estic en les coses perquè no morin. Jo i la paraula som la vida" (5).

L'arbre de Nadal ricament guarnit i ple de regals, és també el reflex del caràcter màgic i generós que la natura pot tenir quan, vençant la mort, es manifesta amb totes les seves forces. El simbolisme de l'arbre nadalenc té moltes semblances amb l'esplèndida generositat que atribueix a l'arbre de la vida, que en múltiples variants omplia els paradisos originals i els llocs màgics de les tradicions mítico-religioses.

Una altra tradició estesa per Europa i que pràcticament ha desaparegut de les

nostres terres és la de l'arbre de maig (6). Consistia a tallar un arbre, generalment un pi, el primer diumenge de maig i col·locar-lo al bell mig de la plaça del poble, guarnit amb flors i amb les branques plenes d'objectes comestibles que feien feliç a la mainada. Una versió diferent de l'arbre de maig, a Europa, era la festa de "Jordi el Verd". Consistia en les astúcies que un jove disfressat d'arbre havia d'enginyar per no ésser llançat a un estany i si en canvi una seva reproducció escultural. Aquesta pràctica intentava assegurar la col·laboració entre els esperits de les aigües i el mateix esperit de l'arbre, a més d'altres beneficis com el rejuveniment dels avis, el bon desenvolupament dels parts, la fertilitat dels camps, les bones collites.

Els mateixos "plens" de la Patum, incorporarien elements màgico-naturalistes barrejats amb rituals del foc, que no són

pas aliens a tota una tradició de culte a l'arbre i la natura, símbols de la vida, en el món mediterrani.

NOTES

1. FÀBREGAS, Xavier. *Tradicions, Mites i Creences dels catalans*. pàg. 192 Ed. 62
2. ELIADE, Mircea. *El retorn d'Ulisses a Itaca*. Lluís Duch. Biblioteca Serra D'or.
3. DAY-A LEE, D. *Castillos de leyenda*. Timun Mas Editors.
4. PATCH, Howard R. *El otro mundo en la literatura medieval*. F. C. E.
5. DE BINGEN, Hildegard. en *From Magic to Science* de Charles Singer. Londres, 1928.
6. FRAZER, J. G. *La rama dorada*. pàg. 157. F.C.E.

Josep Cunill Canals

FERRETERIA SISTACH

bricolatge . menatge . camp i jardí . industrial

**un nou concepte d'establiment
al seu servei**

Passeig de La Pau, 35-37 - Telf. 821 31 11 - BERGA

**CAÇA
PESCA
NÀUTICA
CALÇAT DE CAMP
TROFEUS**

Plaça Viladomat, 1

BERGA

☎ 821 12 66

